

Recensie Filosofie & Praktijk

Gedurfd democratiedenken

Christian van der Veeke- *Critical Philosophy and the democratic horizon. A post-foundational approach to philosophical critique and democracy*

Mark van Ostaijen¹ & Shivant Jhagroe²

Erasmus Universiteit Rotterdam

vanostaijen@fsw.eur.nl ; jhagroe@fsw.eur.nl

Woorden: 1788

Inleiding

In tijden van het ‘einde van de geschiedenis’ van Fukuyama of het ‘einde van de grote verhalen’ van Lyotard lijkt het op z’n minst lastig om een boek te schrijven dat een analyse geeft van 200 jaar filosofische kritiek om te komen tot een nieuw begrip van ‘de politieke gemeenschap’ en ‘democratie’ oftewel, de *demos*. Filosoof Christian van der Veeke heeft deze op het oog topzware opdracht weten om te zetten in een proefschrift waarop hij in mei van dit jaar wist te promoveren aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam.

Binnen het NWO programma ‘Omstreden Democratie’ heeft Van der Veeke, onder leiding van Gijs van Oenen en Jos de Mul, een proefschrift samengesteld dat niet alleen uitermate toegankelijk geschreven is voor niet-filosofen, maar daarnaast uitblinkt in de theoretische positie die hij inneemt. Van der Veeke heeft zich als doel gesteld om tot ‘een post-funderend begrip van filosofische kritiek’ te komen. Daarvoor maakt hij een analyse van politiek, het politieke, de samenleving en het sociale om tot een postfunderend begrip van de *demos* te komen.

Om dit doel te verwezenlijken is het boek opgebouwd in twee majeure delen. Allereerst wordt een historische analyse van filosofische kritiek gepresenteerd. Daarin wordt de lezer meegenomen in een behandeling van o.a. Habermas, Kant, via Hegel, naar Marx en Foucault. In deel twee wordt vanuit deze historische analyse een aanzet gegeven tot die post-funderende democratie opvatting. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van het werk van o.a. Schmitt, Mouffe, Lefort, Rancière, Derrida en Laclau.

Post-funderende filosofie als deugd

Het proefschrift vangt aan met een stevige kritiek op de Habermasiaanse deliberatieve democratie opvatting. Dat is gewaagd aangezien dit toch één van de meest progressieve democratietheorieën van dit moment is waarvoor Habermas in 2013 de Erasmusprijs ontving. Maar volgens Van der Veeke zou deze niet in staat zijn om tot een begrip van

---

¹ Mark van Ostaijen is socioloog en als docent en promovendus verbonden aan de Vakgroep Bestuurskunde van de EUR

² Shivant Jhagroe is als promovendus verbonden aan onderzoeksinstituut DRIFT van de EUR

demos te komen, zijn de deliberatieve praktijken te beperkt en is de theorie gestut op allerlei vooronderstellingen die in deze tijd niet langer houdbaar zijn.

Om deze post-Habermasiaanse kritiek te kunnen vervolgen gaat hij te raden bij het denken van Kant, door zich af te vragen: hoe kan de geschiedenis van de moderne filosofie begrepen worden als continuering van het Kantiaans kritische project der Verlichting? Via een Kantiaans-Foucaultiaanse route komt de auteur tot de begrippen *ethos*, *pathos* en *logos* 'waar iedere kritische theorie in onze tijd aan moet voldoen'. Te weten de historische inperking (*ethos*), engagement (*pathos*) en een passende methode (*logos*). Dit zijn de drie bouwstenen voor de 'meetlat' waarmee Van der Veeke ruim 200 jaar kritische filosofie analyseert. De idealistisch en materialistisch filosofische kritiek van Kant, Hegel en Marx worden overtuigend weergegeven als transitie en als continuering en verwijdering van het denken. Hegel kan daarmee gezien worden als kritische poging om het fenomenologisch-noumenale onderscheid van Kant op te vullen met een methode naar een non-reflexieve 'werkelijke' vrijheid. Bij Marx verschuift de ideologiekritiek naar een materialistische en meer empirische kritiek.

Door de oogblijven te bezien toont 'de historische analyse van filosofische kritiek' dat deze steeds meer verschuift naar een subjectivistische en zelfs intersubjectivistische kritiek. Daarnaast is er een toenemende aandacht voor het contingente karakter van menselijke ontwikkeling wat daarmee ten slotte zorgt voor een veranderende rol van ideologiekritiek, een kritiek die niet meer op ongeproblematiseerde acceptatie kan rekenen. Uiteindelijk wordt zelfs het begrip 'ideologie' ingeruild voor een decentrerende van het subject, in kritiek op talige rationaliteiten en dominante discoursen.

Dit eerste deel wordt afgesloten met een aanzet tot een hernieuwde kritische opvatting vanuit Celikates die een niet hiërarchische relatie veronderstelt tussen de theoreticus en de sociale actor, een soort therapeutische tweede orde relatie. Terecht neemt Van der Veeke deze onbevredigende positie niet op als sluitstuk van zijn analyse, maar behandelt hij dit als beginpunt om deconstructie als kritische analyse te behandelen. Deze poststructuralistische benadering biedt de auteur dé opmaat om tot een post-funderende opvatting van democratie te komen, wat daarmee het tweede deel inleidt.

Naar een nieuw democratiebegrip

Voordat Van der Veeke zijn democratiebegrip presenteert, schets hij eerst de politieke en sociale implicaties van een post-funderende filosofie. De basis hiervoor vindt hij in Heidegger's ontologische differentie. Dit is van belang omdat het onderscheid tussen het ontische (de werkelijkheid) en het ontologische (het denken over deze werkelijkheid) de basis is voor zijn begrip van politieke differentie en sociale differentie. Politieke differentie voor de auteur is de funderende spanning tussen politiek en denken over politiek, en derhalve noodzakelijk om de aard van politiek te begrijpen voor een kritische filosofie. Van der Veeke bespreekt systematisch hoe een aantal denkers uit de 20ste eeuw politieke differentie concreet opvatten. Daarvoor put hij het meeste uit het werk van onder meer Claude Lefort en Jacques Rancière. Laatstgenoemde deconstrueert de notie politiek en komt tot een contra intuïtief begrip van wat politiek behelst (en daarom voor Van der Veeke cruciaal). Voor Rancière is politiek namelijk de strijd tussen elke hiërarchische orde ('de politie') en beschikbare ondermijningstechnieken ('het politieke').

Voor de auteur is deze vertaling van politieke differentie, die hij respectievelijk vertaalt naar 'politico-ontologisch' en 'politico-ontisch', het meest vruchtbaar voor een kritische politieke filosofie.

Maar hoe verhoudt deze politieke differentie zich tot sociale differenties in een post-funderende filosofie? Met andere woorden, bestaat het sociale bij de gratie van het politieke of andersom? Deze verhouding wordt concreet door middel van het begrip *demos*, als politieke gemeenschap. Sociale differentie wordt begrepen als het onderscheid dat een orde maakt om te bepalen wat normaal en vanzelfsprekend, en wat abnormaal en onnatuurlijk is. Sociale differenties zijn de spanningen tussen alles wat binnen (samenleving) en wat buiten (gemarginaliseerden) het sociale valt. Door historische strijd, normalisering en institutionalisering worden politieke differenties sociale differenties. Politieke en sociale differentie zijn dus met elkaar verbonden, maar overlappen elkaar zeker niet volledig. Van der Veeke gebruikt het begrip *demos* om een brug te slaan tussen politieke en sociale differentie vanuit een post-funderende filosofie. Dit kenmerkt de postfunderende kritiek van de auteur op het Habermasiaanse idee van deliberatieve democratie. Dit zou zich voornamelijk richten op inclusie en principes van de bestaande orde. Maar ook meer kritische begrippen van democratie moeten het ontgelden, Rancière inclusief, vanwege hun sterk anti-institutionalistische houding. Daarin schuilt ook precies de niet eenvoudige maar spannende positionering van de auteur. Niet 'slechts' kritiek op Habermas met Rancière, maar tevens kritiek op Rancière met Habermas.

Het alternatief van Van der Veeke, zich beroepend op Abensour, combineert de sterke punten van beide benaderingen. *Insurgent democracy*, geïnterpreteerd door Abensour, behelst het idee dat democratie niet aan een staat is gebonden en niet een specifieke historische institutionalisering kent. Dit is voor Van der Veeke nog steeds niet bevredigend als definitief antwoord. Op deconstructieve wijze poneert Van der Veeke het concept *deliberative insurgent democracy*, kortweg een intersectie van radicale en deliberatieve 'principes', om een evenwichtige positie in te nemen en de dialectiek van in- en uitsluiting het hoofd te bieden.

Kanttekeningen: De kracht van een paradoxale positie

Het proefschrift dat Van der Veeke heeft geschreven is een overtuigend politiek-filosofisch werk geworden en laat zich ook lezen door niet academische filosofen. Eenieder geïnteresseerd in politieke theorie, politieke filosofie of de huidige democratie zou dit aan kunnen spreken. Echter, maken we graag twee belangrijke kanttekeningen.

Het eerste punt betreft het universalistische karakter dat het betoog van Van der Veeke kenmerkt. Het filosofische kader waarmee radicale filosofie kan worden begrepen en logische koppeling met een innovatief democratiebegrip is helder en aannemelijk, maar de auteur lijkt 'niet neer te dalen' in specifieke historische situaties. Ondanks de perfecte timing lijkt het proefschrift nergens de pretentie te hebben om aan te tonen welke implicaties dit werk heeft voor actuele politieke kwesties. Dat lijkt in een wereld met de Julien Assanges en Edward Snowdens van deze tijd een gemiste kans. Want binnen welk politieke, voor welke politiek en welke *demos* valt iemand als Edward Snowden te begrijpen? En hoe zijn verschillen tussen zulke democratische praktijken in niet-Westerse contexten te begrijpen binnen het denken van Van der Veeke? Vormt de post-funderende

filosofie en democratie opvatting een nieuw perspectief om dergelijke sociale en politieke praktijken te begrijpen?

De tweede (en wellicht belangrijkste) kwestie betreft de ‘nieuwe’ verhouding met Habermas. De auteur lijkt in het begin namelijk stevige kritiek te hebben op Habermas, maar geeft al gauw toe dat het hem te doen is om de vraag *‘how democracy can be revitalized’* (p. 20). Daarvoor blijft hij grotendeels binnen de kaders van Habermas en geeft op het einde toe dat Habermas’ *“assumptions are a little naive and one-sided. [...] However, this [...] is far superior to any conception of the people as the ignorant or uneducated mass”* (p. 267). Daarmee vindt hij weer aansluiting bij de modern-rationalistische deliberatie. We moeten het doen met Habermas binnen moderne instituties, zo lijkt het. Daarmee lijkt het ‘Habermas revisited’ of ‘Habermas 2.0’ geworden en kan men zich afvragen of daarmee niet vooral een agonistische reanimatie van Habermasiaanse deliberatie is gevonden?

Een prangend element is de noodzakelijkheid van het democratiebegrip voor Van der Veeke. Want wanneer democratie alomtegenwoordig is, hoe vindt democratische politiek dan plaats binnen een democratische orde? Waarom subsumeert democratie alle (andere) antagonistische spanningen? Waarom thematiseert Van der Veeke de brug tussen politieke en sociale differentie niet via andere politiserende noties (zoals bijv. rechtvaardigheid of groei)? Omdat de auteur zich afzet tegen – en daardoor wellicht teveel leunt op – het modernistisch(e) denken over democratie, lijkt een breder palet aan alternatieve deconstructiemarkers onzichtbaar. Dit leidt tot de finale constatering dat: *“the answers do not show any necessary congruence; there will be no agreement, no consensus on these matters. But such is democracy. This is what we have to embrace”* (p. 270). Daarmee blijven we achter met een modernistische paradox waarbij de niet-consensus de kern is van democratie, waarmee toch een stevige consensus ‘omarmd’ lijkt te worden.

Al met al heeft Van der Veeke een sterk proefschrift geschreven dat blijk geeft van theoretische finesse en politieke subtiliteit. Als we Van der Veeke’s deconstructieve beoordelingsschema *ethos-pathos-logos* toepassen op zijn eigen werk zien een sterke historisering en bewustzijn van beperkingen die hem als historische actor toekomen (*ethos*), bij vlagen ook sterk engagement (*pathos*, zie pagina 49, 101-102), en zijn *logos* is zowel filosofisch als essayistisch sterk. Ondanks de spanningen die we zien ten aanzien van zijn *logos* (over-determinatie van de marker ‘democratie’) heeft de auteur zich niet onttrokken aan de meetlat die het anderen heeft opgelegd. Het neemt een gedurfde en niet eenduidige positie in, welke een bijdrage levert aan een brede academische discussie welke interdisciplinaire verbindingen aankan met actuele discussies over o.a. de rol en inrichting van de staat, democratische legitimiteit, nieuwe solidariteit en andere vormen van samen-leven. Er lijkt vaak onvoldoende vocabulaire te bestaan voor een houdbare positie ‘tussen’ deconstructie en filosofische beschouwing enerzijds en concrete empirische praktijken anderzijds. Wat dat betreft is de filosofische innovatie van Van der Veeke een belangwekkende aanzet.